پەرەسەندنی دەنگ لەشانۆدا هۆکارو دیاردەکانی.. ڕێباز محەمەد جەزا

رِانانیَكي كتیَبي **“ التطورالصوتي في الالفاض ، اسبابه وظواهرة “**
نووسيني : دكتور محمود عكاشة
بەرھەمى : دارالنشر للجامعات ، 2009
ڕانانى : ڕێباز محەمەد جەزا
ساڵى : 2021

(بەشی یەکەم)
پێشەکی :

دەنگ لەشانۆدا بەتێکی گرنگ ومێژووییە ، بەتەنها پەویەست نییە بەرۆژگاری ئەمرۆو ئەم کاتەی قسەی لەبارەوە دەکەین ، لەبەرئەوەی میراتێکی فراوان هەیەو شانۆ لەکوردستان بەشداری تێدا نەکردووە لەڕووی میتۆدی و مێژوویی و دامەزراندنەوە ، کەواتە گرنگە هەوڵە سەرەتاییەکانمان بخەینەگەڕ بۆزیادکردن و فراوانکردنی ئەو پانتاییە گرنگەی شانۆ کەنیمچە بەتاڵ و خاڵیە . ..
لەپێشەکی کتێبی ” التگورالصوتی فی الالفاچ ، اسبابه وڤواهرە ” ، نووسەر باسی توێژینەوەکەی دەکات لەبارەی پەرەسەندنی دەنگی کەلەدوای دا گەشەسەندنی زمان و گواستنەوەی ئەو بنەمایانە دێن کە زۆرێك لەتوێژەران دەستیان بۆبردووە یاخود لەکاتی نواندا نزیکیان کردووەتەوەلە(دەنگ ، وشە) ، هەروەها نووسەر باسی ئەو هۆکارانەدەکات لەگەڵ کاریگەریەکانیان لەگۆڕینی دەنگە ڕەسەنەکان بۆ قۆناغی گۆڕانکاریی و جێبەجێکردنی دەرچەو شوێنی پێکهاتنیان کەبەشێوەزاری پەرەسەندوویان دەبنە دەنگی زمانەوانی و لەوێوە ب□ب□تی توێژینەوەو پاشماوەکانی لەناو پرۆسەی دەم و وو بێژان و بوونی دەنگی شانۆیی کەدەچنە ناو گەشەی بیناکردنی دەنگەکانیان کەوشەو پیتە لاواز یان سواو و سڕدراوەکانیان .

بەشی یەکەم :
أ / پەرەسەندنی جوڵە دەنگیەکان :

ئەوەی لەبارەی پەرەسەندنی جوڵەکانەوەزانراوە وڕوویداوە لەگۆڕانکاریەکاندا ، ئەودەنگانەن کەلەهەندێك بێژەی دەم ودووەوە

بیناکراون وەکو ڕاناوەکان بەگشتی و ڕاناوی نیشانەو پیتەکاندا کە ئەم گەشەکردنە دەنگیە : گۆڕینی دەنگەکە بەدەنگەکی تر بەکاریگەری دەرهێنەر کەنزیکەلە سیفەتەکانی ئەودەنگانەی کەدەکەونە قۆناغەکانی زەمەنەوە و قسەکەرشعوری پێناکات لەدەنگیدا ، لەبەرئەوەی دەکەوێتە قۆناغی زەمەنی چاودێردا و دەنگەکەی دەگۆڕێت ، دەیکات بەدەنگەکی تر ، لەچێوەی ڕێسایەکی پێوانەیی گستیدا کە قسەکەر بەکاری دەهێنێت ، بەبێ ئەوەی هۆکاری ڕوودانی ئەو دەنگە و بنچینەکەی بزانێت لەوشوێنەدا .

لەجێگەیەکی هەڵە لەبیستنی دەنگدا ، پەرەسەندنی ڕوونادات کەبیسەر تووشی خەیاڵپڕاوی دەنگەکی تردەکەن هاوشێوەی ئەوەی لەزماندایە ، ئاوازو لاوازکردن و پاشان پەرەسەندنەکەی لەژێر ڕێسای دەنگە گشتیەکەیدا ، کەلەوانەیە لێکدانەوەی ئەوەی بەبکرێت کە لەچێوەی هۆکارەکانی گەشەسەندنی دەنگی کەتەحەکوم بە وکارلێك دەکات لەنێوان دەنگە لەیەکچووەکان لەپەرفۆرمانس و لاساباری بەژان و دەم و دوودا ، پەرەسەندنی زمان نیشانەیەکەلە قۆناغەمێژووییەکانی دەقەکان و فەرهەنگەکان و شێوەزارو گوتە کاریگەرو دروشمەکان و پاشان لەناو ئەو گەشەسەندنەدا لەگوتاری هاوچەرخدا دوای ئەو گەشە کردنەی دیاردەکان و ڕێساکانی زمان و خوێندنەوە کەحوکمی دەکەن .

ب/ هۆکارەکانی پەرەسەندنی دەنگ ودیاردەکانی :

هۆکارگەلێك هەن ، بەشداری دەکەن لە پەرەسەندنی دەنگەکاندا کەتاکو ئێستاش کاریگەریان ماوەو ئەوگەشەکردنەبەهێزە لەزمانە زیندووەکانی گوتاری رۆژانەو کارلێکی کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری و ژیاریدا کەلێرەدا هۆکارە زمانەوانییەکە بەشداری دەکات لە پەرەسەندنی دەنگیدا ، بەگۆڕینی دەنگی لەنوانداو جیاوازی کردن لە سوواندن و هەڵوەشاندنەوەو لاوازکردن و تەنککردن و ڕاهاتن و کارلێکی زامانە بیانیەکان ، لەگەڵ هۆکارە هەڵواسراوەکان بەکۆمەڵگەو سەردەم و ژیارو ڕۆشنبیریەوە کەشێوەزارەکانیان و گەیەنەرە کۆمەلاًیەتیەکانیان و ئاستەکانیان لەناو سیستمی دینی و کۆمەڵایەتیدا .

لەبەرئەوە نووسەر چەند هۆکارێکی کاریگەر دەخاتە سەر زمان ، لێرەدا بەکورتی چەند خاڵێك دەستنیشان دەکەین بەمجۆرەی خوارەوە :

یەکەم / ابدال الاصوات – گۆڕینی دەنگەکان :

الابدال ” گۆڕین” : زاراوەیەکی وشەسازیە ، گۆڕین دەکات لە دەنگەکاندا هەروەها زاراوەیەکی دەنگیشە ، گۆڕین لەدەنگدا دەکەوێتە لقێکەوە لەناو زانستی وشەسازیدا کە دەنگەکان دەکەنە

مادەی توێژینەوە ی بونیادی لە بێژەو دەم و دوودا کەدەنگەکان بنچینەی ئەو بونیادەن .
گۆڕین وەکو زاراوەیەکی سەربەخۆ : بریتییە لە گۆڕینی دەنگێك بەدەنگێکی تر ، دابەزینی بابەتەو لەڕووی مێژووییەوە پابەندی شوێنە ، کەمامەڵە لەگەڵ بێژەو دەم و دوو دەکات بەنموونەی ئاراستەی ئەو شوێنەی کەدەبێتە دەی دەنگەکە وە ئەم گۆڕینە بەگشتی لە پیتە نەخشەکانی زمانی عەرەبیدا (أ ، و، ی) وە دەردەچێت کە دەیگۆڕێت و دەچێتە ناو هەمووپیتەکانەوە جگەلە پیتە نەخشەکان و پێوستیشی بە ئەسڵەکەی نییە وەکو لەزمانی کەندا هەبووە ، کە ئەمەیش لەدوو واژەی تر پێکدێت کەبریتین لە :
أ/ دەرەپەڕێندراو : سنوپێونەیەکی هەیە و کارەکەی پێویستی بە (نقیر – هاوتا) یەك هەیە و دەچێتە ناو دەی نەخشیەکەوە .
ب/ دەرنەپەڕێندراو : هیچ سنورو پێوانەیەکی نییە ، تەر نییە ، لەوشەی ناوازەدا کەلەگوێبیست بوون لەکەسەکی عەرەبەوە دەت واتە لەڕێی گوێچکەو بیستنەوە دەگوازرێتەوەو دەگۆڕێت .
بەگشتی سێ جۆر گۆڕین هەیە :
یەکەم / گۆڕینی ئەسڵەکە : بەپێی کەتایی دەنگەکە دیاری دەکرێت و لەبنەمای وشەکەدایە . دووەم / گۆڕین بەزیادکردن : گۆڕینی دەنگەکە بەدەنگێکی تر کەزیاتربێت لەئەسڵەکەی . سێهەم / گۆڕین بە جێگرتنەوە : دەنگێك دەبێتە جێگرەوەی دەنگێکی تر لەوشەکەدا و بەمەش گۆڕین پێکدێت .

” ماویەتی … “